

Sigurd Skirbekk

”Islam og vestens kultur; noen oversette perspektiver”.
St. Olav, nr. 1 2008

Det finnes små biblioteker av bøker som beskriver en eller annen side av forholdet mellom orientens islam og vestens kristendom. Dette er ikke bare historisk stoff. Etter at Internett ble en elektronisk database for nyere artikler og kommentarer, har Google registrert over 650 000 artikler under stikkordene ”*Christianity and islam*”.

Men på tross av at dette er et tema med både samtidig bredde og historisk dybde, er det først i siste generasjon at forholdet er blitt en del av den offentlige oppmerksomhet og debatt i vårt land. Den norske mediepresentasjonen er gjennomgående person- og situasjonsorientert, sjelden kulturell og prinsipiell. Enda sjeldnere stilles spørsmålet om våre modeller og kategorier er adekvate for å forstå samtidige og framtidige kulturkonflikter. Fortolkningene av islam knyttes gjerne opp til to sett med konkrete erfaringer: krigene i Midtøsten og den muslimske innvandringen til vårt land, som etter hvert har kommet opp i et sekssifret tall.

Både beretningene om Midtøsten og beretningen om innvandrernes integrasjon, eller mangel på integrasjon, handler om konfliktstoff. Dermed melder spørsmålet seg om hvordan konfliktene skal forklares, og om Islam som religion og tradisjon utgjør en vesentlig del av disse forklaringene.

Et begrenset mønster for konfliktforståelse

Mediene forenkler virkeligheten. Dette kan gi en unnskyldning for også å forenkles mediene presentasjon. Det vil her bli påstått at i en mediedebatt der Grønland og Pakistan glir over i hverandre, har synsmåtene en tendens til å følge en variasjoner over gjenkjennelige posisjoner. Eksempelvis slik:

A) Det er mer konflikter rundt muslimske miljøer enn i andre miljøer. Dette skyldes at islam er en krigersk religion. B) Konfliktene har ingenting med religion å gjøre. De kan forklares med sosiale forhold i emigrantlandene og med diskriminering og frustrasjon i immigrantlandene.

A) Muslimske immigranter tar ut mer trygdepenger enn innfødte nordmenn. Muslimer har sin lojalitet til religionen heller enn til staten. B) I den grad muslimske innvandrere er overforbrukere av trygdeytelser, skyldes ikke dette deres religion, men vanskelige livsforhold.

A) Det er mye vold i islamske familier, ikke minst rettet mot kvinner. Dette skyldes at Islam er en kvinneundertrykkende religion. B) Voldsforekomstene i innvandrerfamilier

henger sammen med at menn som er opplært i patriarkalske roller, og i nye omgivelser ofte føler at de er ved å miste sin kontroll.

A) Gjennom familiegjenforening og arrangerte ekteskap søker muslimene å forøke sin andel av befolkningen, for en dag å kunne overta og innføre sharia i vår del av verden. B) Muslimske familietradisjoner er bare særegne for en første generasjon. Islam kan tøyes i mange retninger; etter hvert vil muslimene bli som oss.

A) Bindingen til islam gjør at islamske familier danner parallellsamfunn i Vesten. Vi må stå fast på våre verdier for å motstå en muslimsk overtagelse. B) Tendensene til inngruppedannelse henger sammen med usikkerhet og sosial utestengning og har ingenting med religion å gjøre. Alle ønsker å kunne leve opp til vår livsform, bare de får anledning til det.

Oppstillingen kunne forlenges. Daglig kan vi se innlegg som følger en av to posisjonene: A) Islam står i motsetning til våre verdier og kan på sikt utgjøre en trussel mot disse verdiene. B) Islam er først og fremst et identitetsmerke og kan utvikles i retninger som er fullt forenlige med vestlige verdier.

Det er flere forhold ved denne oppstillingen som det kan være grunn til å merke seg. For det første er det påfallende at alle dagsaviser redaksjonelt heller mot B-standpunktene, på tross av alt som finnes av forskning og litteratur som kunne ha talt i retning A-standpunktene. I dag er det stort sett i nettavisene at A-standpunktene får talerør.

Et annet påfallende trekk er at debattantene går utenom en sivilisatorisk religionsforståelse. Enten overses religionen helt, eller den ses som et verdimønster direkte avledet av utvalgte skriftsteder. Begge parter synes å ta for gitt at "våre verdier" gir universelle oppskrifter på fred og framgang. Disse verdiene forstås da gjerne som avledninger av sekulære menneskerettigheter. Motsetningen dreier seg mye om hvorvidt disse verdiene trenger et aktivt forsvar i en front mot islam, eller om islam vil bli et av flere multikulturelle innslag i en felles demokratisk tilstand. Toleranse for mangfold kan framstilles både som en oppskrift på fred og som en den beste side ved vår kultur.

Et siste påfallende trekk ved debatten er mangelen på reell dialog. Til tross for at tolkningene først og fremst dreie seg om andre mennesker, har norske debattanter klart å posisjonere seg på en måte som fremmer splittelse mellom dem. Begge parter kan ha en tendens til å mene at de har moralen og sakligheten på sin side, og at det derfor ikke er nødvendig å gå dypere inn i de andres argumenter. Avisinnlegg har ofte preg av forsøk på å avsløre en motpart som moralsk mindreverdige.

Fraværet av reell dialog kan ha hindret en utvikling i retning av en dypere sivilisasjonsforståelse. Muligens har også fraværet av en dypere sivilisasjonsforståelse begrenset dialogens mulighet. Sivilisasjon brukes her om overgripende tankeformer og holdninger i en kulturkrets.

Sivilisasjonsforståelse

Når kulturdebattanter hører ordet ”sivilisasjon” i denne forbindelse, vil mange tenke på Samuel Huntington og hans teori om hvorfor vi i våre dager vil oppleve en ”clash” mellom Vesten og Islam.

Huntingtons teorier kan være viktige nok, så langt de rekker. Men på tross av at han omtaler religion som et grunnelement i enhver sivilisasjon, er det noe utvendig ved hans forklaringer på konfliktene. Ifølge Huntington er det fem forhold som i våre dager taler for økte konflikter på et sivilisasjonsnivå: 1) Befolkningsøkningen i islamske land har ført til mye intern arbeidsløshet, frustrasjon blant yngre menn og et migrasjonspress på andre land. 2) En islamsk gjenfødelse har gitt mange muslimer en økt tro på en distinkt islamsk kultur i kontrast til vestlig kultur. 3) Vesten har samtidig forsøkt å universalisere sine verdier og institusjoner og også intervenert militært i muslimsk dominerte deler av verden. 4) Kommunismens fall fratok vestlige land deres felles fiende, og gjorde det nærliggende både for Vesten og for Islam å se den andre som den store trussel. 5) Økt kontakt mellom folk fra de to sivilisasjonene bidrar til å stimulere egen identitetsforståelse gjennom forskjeller til den andre.

Det finnes en omfattende litteratur om forskjeller og likheter mellom sivilisasjoner. Det er her grunn til å understreke at vi da tenker på deskriptive studier av sivilisasjoner i flertall, ikke først og fremst på kvalitativ bedømmelse av sivilisert kultur. *International Society for the Comparative Study of Civilizations* har i lengre tid arbeidet ut fra et slikt sammenliknende perspektiv. Innen denne organisasjonen har mange forskere funnet det formålstjenlig å ta utgangspunkt i religionene for å forklare karakteristiske trekk ved forskjellige sivilisasjoner og forstå hvordan de kan fungere i forhold til hverandre. Her tenkes det da først og fremst på religion som meningsbærende strukturer, heller enn som ren teologi eller som ett sett med religionsrelaterte verdier.

I vårt land finnes det ingen fagmiljøer for sammenliknende sivilisasjonsstudier, selv om flere arbeider med idéhistorie, kulturhistorie og religionshistorie. De sistnevnte kan si en del om forskjeller mellom for eksempel polyteistiske og monoteistiske religioner. Men i den grad dette ikke fører over i systematiske forklaringer av forskjellige menneskeoppfatninger og samfunnsoppfatninger, blir det ikke sivilisasjonsstudier av det.

Gudsforståelse – menneskeforståelse - samfunnsforståelse

Både jødedom, kristendom og islam er monoteistiske religioner. Moshe Dayan uttalte en gang at det viktigste kulturbidrag fra den eldste av de tre, jødedommen, nettopp var monoteismen. Ved å se Jahve som alle tings opphav og styrer, fikk menneskene en impetus for å søke en sammenhengende og meningsbærende forklaring på all ting. Dette satte i gang prosesser som pekte ut over delforklaringer og situasjonsbestemt tilpasning.

Uten å gå mer inn på akkurat dette, bør det sies at bøkene folk her har noe felles. Samtidig må det føyes til at de tre teologiske tradisjonene skiller seg fra hverandre, ikke

minst i gudsforståelsen. Mens jøder har orientert seg ut fra en forståelse av Jahve som en gud som har gitt et bestemt folk en spesiell status, har både kristne og muslimer vært mer universalistisk orienterte.

Muslimer har holdt strengt på en monoteistisk forståelse av Al Lah. Intet menneske i en muslimsk tradisjon kan påberope seg guddommelige egenskaper, og har derfor heller ingen rett til å tegne og tolke det guddommelige på egen hånd. Jesus kan forstås som en av flere profeter i en rekke der Muhammed er den siste og endelige. Hans læresetninger for de troendes liv forstås som guddommelig diktert og tabubeskyttet. I dette ligger også at det skal gjelde forskjellige normer for behandlingen av troende og vantro, med bøkernes folk i en særstilling.

For muslimer er det umulig å tenke seg Jesus som både menneske og gud. Til gjengjeld er nettopp troen på at Gud ble menneske et sentralt kjennetegn ved kristen teologi. I dette ligger ikke bare en annen gudsforståelse enn den muslimske, men også åpning for et annet gudsforhold. Men kristendommen er Gud kommet nærmere menneskene. Kristne ber til Jesus. Muslimer tilber Allah.

Forskjeller i gudsforståelsen har gått sammen med forskjellige menneskeoppfatninger. Forskjellene i beretningene om syndefallet og utdrivelsen fra Edens hage er i så måte talende. I Koranen framstår dette som fortelling om en straff som ble den ulydige til del. I Bibelen framstår fortellingen om syndefallet som en beretning om menneskets lodd. Da Adam hadde spist av kunnskapens tre for godt og vondt, fikk han både en innsikt og et ansvar som han ikke kunne bære alene. Bare gjennom syndserkjennelse og syndstilgivelse, gjennom overgivelse til en stedfortredende soning, ville han kunne opprette en ny pakt med Gud. Der moskeens lærde har sett sin oppgave i å lære folk riktige normer for alle livsforhold, har kirkens prester sett en hovedoppgave i å formidle tilgivelse.

Forskjellene i gudsoppfatning og menneskeoppfatning har disponert for forskjellige samfunnsoppfatninger. Den kristne tradisjon har vært preget av prinsippet: Gi Gud hva Guds er og Keiseren hva Keiserens er. Den kristne etikk er først og fremst en individualetikk, siktet mot frelse. For øvrig kan kristne tilpasse seg forskjellige former for samfunnsetikk, og også bidra til forsvar av ulike samfunn som tillater kristen forkynnelse. Denne differensieringen framstår som nokså forskjellig fra den altomfattende lære som Koranen vil formidle. Muhammed ville i sin tid være både religiøs leder, moralsk leder, politisk leder og militær leder.

Denne framstillingen er naturligvis forenklet. Men hensikten her har ikke vært å overgå teologer eller religionshistorikere, men å få fram ett poeng: Nemlig at det er en indre logisk sammenheng mellom gudsforståelse, menneskeforståelse og samfunnsforståelse både i kristen og i muslimsk tradisjon. Derfor får også ordene forskjellig mening i de to tradisjonene. En troende i kristen forstand er en som har en aksepterende holdning til kristne læresetninger, gjerne kombinert med et personlig gudsforhold. Å være troende i muslimsk tradisjon blir i større grad å kjenne tilknytning og lojalitet til en muslimsk

tradisjon og muslimske autoriteter. Å være vantro for en muslim blir dermed å være frafallen fra et viktig fellesskap, og fører ofte til sanksjoner for utstøting.

Av dette følger videre at individoppfatningen blir forskjellig i en sivilisasjon med kristne og en sivilisasjon med muslimske røtter. Det gjelder for så vidt også andre sivilisasjoner. Forskjellige individoppfatninger disponerer for ulike oppfatninger om samfunn og sosiale fellesskap. Det gis argumenter for at både familieoppfatninger og nasjonsoppfatning vil bli forskjellige i forskjellige sivilisasjoner. Muslimenes *umma* blir noe annet enn både kristenheten og nasjoners forbund.

Dette betyr at vi kommer til kort hvis vi vil se på forskjellige religioner bare som litt forskjellige begrunnelser for en del universelle verdier, som vi kan fremmes ved opplysning og økonomisk utvikling.

Religion – sivilisasjon - utvikling

Forskere kan ikke med sine modeller og objektiverte språk gi karakterer for sannhet av trossystemer. Derimot kan de si en del om sannsynlige samfunnsmessige konsekvenser av det ene og det andre trossystemet. Gitt at vi står overfor tradisjoner med indre koherens når det gjelder tenkemåte og organisasjonsformer, er det mulig å si atskillig om følger og funksjoner. Det er ikke minst her at sivilisasjonsforskningen kommer inn i bildet.

Sammenliknet med islam framstår kristendommen som en tro som kan dele autoritet med verdslige myndigheter og samtidig gi individet en ganske bestemmende posisjon. Den kristne kirke kunne med sin differensierte maktforståelse etter hvert tilpasse seg det romerske keiserdømme, og ekspanderte sterkt i rommerikets siste tid.

Etter at det vestromerske riket hadde falt, var det muslimene som kom på offensiven. Samkjøringen av religiøs, moralsk, politisk og militær makt bidro til å gi muslimene mange seire gjennom en firehundreårs periode.

Gjennom mobiliseringen for korstogene kunne kristne styrker begynne en gjenerobring av den iberiske halvøy og Lilleasia. Rent militært kom likevel dominansen mellom kristne og muslimske styrker til å variere i de kommende århundrene. Muslimene erobret Konstantinopel og fikk feste på Balkan. Kristne vant sjøslaget ved Lepantos og fikk et oversjøisk herredømme.

Det var likevel andre ting enn store hærer som etter hver gjorde Vesten overlegen. Andre sivilisasjoner kunne ha drevet det langt i systematiseringer av overlevert kunnskap og ellers utviklet både krutt og hjul, papyrus og pyramide gjennom prøving og feiling. Men ingen tidligere sivilisasjon hadde utviklet en systematisk eksperimentell vitenskap, der svarene på studiene i utgangspunkt var åpne. Heller ingen andre hadde utviklet et differensiert organisasjonsliv og demokratiske kanaler for talentutvikling slik som i Vesten.

Max Weber og andre har framholdt at disse resultatene ville vært utenkelige uten en sivilisasjon som skilte mellom religiøse, politiske og teknisk-økonomiske domener. Også i kristne samfunn kunne mye av dette møte motkrefter. Det enestående her var at det også åpnet seg muligheter og motivasjon for en rasjonell-vitenskapelig-teknologisk utvikling som gjorde Vesten til en historisk seierherre, i alle fall fra slutten av sekstenhundretallet og til slutten av nittenhundretallet.

Vestens sårbarhet

For tusen år siden mente muslimske ledere at de var både kulturelt og militært overlegne og at de var dømt til å seire. I våre dager er det mange i Vesten som tar det for gitt at vår sivilisasjon representerer moderniteten, og at andre må innrette seg etter våre verdier for å kunne komme videre.

Det er her grunn til å mene at det er flere enn muslimene som har vært overmodige. Den vestlige sivilisasjon slik vi har lært den å kjenne, kan være en sårbar konstruksjon. Vel kan det hevdes at differensieringen mellom religion og vitenskap, politikk og økonomi, offentlig og privat liv har vært funksjonell for mange typer av framskritt. Men det betyr ikke at det har vært lett å opprettholde de rette balanser.

I tidligere tider kunne vi finne eksempler på at hele samfunn ble forsøkt styrt og ordnet etter normer avledet av en kristen individualettikk. I en senere tid har vi sett samfunn der alle sider har vært forsøkt styrt etter sekulære politiske ideologier. Uten en anerkjent motpol kunne denne politikken bli ikke bare autoritær, men totalitær. Totalitær ensidighet synes å være en sikker oppskrift på terror og folkemord. Men det betyr ikke at en uforbeholden dyrking av individuelle rettigheter og friheter representerer noe funksjonelt alternativ til det politisk totalitære.

Balansen i den vestlige sivilisasjon er vanskelig, og dermed sårbar. Noe av det mest uansvarlige vi kan gjøre i vår situasjon, er å sette vår lit til ideologier som vil ha oss til å tro at økonomisk effektivitet, teknologiske ekspansjon og militær styrke er tilstrekkelig til å sikre trygg framtid.

Sosiologer kan omtale moderniteten som kjennetegnet ved rasjonalitet og differensiering; ikke bare mellom yrker, men også mellom institusjoner med forskjellige funksjoner. Både politikk og økonomi har sine funksjonelle grenser. Sett i et slikt perspektiv kan det fortone seg ytterst risikabelt å ville privatisere alt det øvrige i et samfunn, både religiøse prinsipper og familieformer, og ellers gjøre kulturformidlingen til et spørsmål om markedstilbud og kundevalg.

Statistisk sett har skeptikerne til den pågående utvikling etter hvert fått atskillig erfaringsstoff på sin side. Kriminaliteten forsvant ikke med at folk fikk flere politiske rettigheter, ressurser og livsvalg. Antall registrerte lovbrudd her i landet steget med sekshundre prosent fra 1960 til 2005, ifølge Norsk Politiforbund. Skilsmisseratene har i

samme tidsrommet gått opp fra 13 til forventet 48 pst for de yngste årskullene. Barnetallet har sunket til et nivå under reproduksjonsgrensa. - ”Vi drikker mer, kjøper mer, skiller oss oftere og tygger angepiller som aldri før”, skrev Dagbladet 15. august 2005.

Innvandring og fødselskrise

Det er grunn til å se innvandringspolitikken i denne sammenhengen. En gang på 1970-tallet ble det tydelig at fødselstallene både i Norge og i andre vestlige land pekte mot et minskende folketall. Dette ble i første omgang møtt med to typer av forklaringer, som begge har vist seg tvilsomme. Det ene var at dette skyldtes kvinnefrigjøring og kvinners valg av barnetallet. Det andre var at dette skyldtes en ansvarlig økologisk tilpasning; for å få forbruket ned, ville flere mennesker ha færre barn.

En Gallupundersøkelse som jeg fikk Norsk Gallup til å gjennomføre i 1975 kan brukes til å motsi feministforklaringen. På spørsmål hvor mange barn som et representativt utvalg av voksne kvinner mente var passende for en vanlig norsk familie, svarte under 1 pst. av de spurte ingen barn, 2 pst svarte ett barn, 44 pst to barn, 41 pst tre barn, 10 pst fire barn eller flere, mens 4 pst svarte vet ikke. På tross av disse preferansene, har barnetallet siden ligget på 1,7-1,8 barn pr. kvinne i vårt land. I andre europeiske land har det ligget betydelig lavere.

Heller ikke den økologiske forklaringen står for kritikk. Perioden etter 1970 ble ikke preget av større måtehold i forbruket, tvert imot. Forbruket tok form av popkulturens idealer - tilpasset kjøp, underholdning og kast – heller enn av overleverte normer for slekters gang og fedrelandets fortsettelse. Da vår egen reproduksjonen ikke førte til nok arbeidshender til å imøtekomme de nye livskravene, fikk vi slagordet: ”Uten innvandring stopper Norge”. Argumentene om humanitær hjelp og kulturell berikelse kunne dermed gå sammen med argumenter for økonomisk berikelse.

Forskningssjef Per Sevaldson ved Statistisk Sentralbyrå kunne i 1993, i antologien *Innvandring – fakta og problemer*, skrive at: ”..selv om den årlige nettoinnvadrigen skulle holdes så høyt som 9 000 i hele perioden, vil det ta minst hundre år før tallet på innvandrere, inklusive deres etterkommere, vil bli like høyt som dem som ikke er innvandrere i denne forstand”. Den 19.11.2007 kunne det samme Statistisk Sentralbyrå legge fram en oversikt over befolkningsveksten for 3. kvartal 2007 som viste at bare i løpet av de tre første kvartalene i 2007 hadde brutto innvandringen vært på 43 762 personer.

Ikke alle innvandrere er muslimer. Ikke alle er kommet for å bli permanent. Likevel er vi kommet i en situasjon der også vi bør begynne å diskutere hva vi kan vente oss av et samfunn der andelen mennesker med generasjonsforankring i Norge kommer i mindretall, først i Oslo, senere i andre deler av landet.

Det er grunn til å se dette spørsmålet i et sivilisasjonsperspektiv og ikke bare i et nasjonalt perspektiv. Demografer regner med at europeerne utgjorde ca en fjerdedel av verdens befolkning for hundre år siden. I dag ligger vi på rundt ti prosent. Om en generasjon blir vi færre. Av hundre barn som blir født i dag, fødes 57 i Asia, 26 i Afrika, 9 i Latin-Amerika, 5 i Europa, 3 i Nord-Amerika og 1 i Oseania, ifølge tall fra FN, gjengitt i den franske avisen *Liberation*.

Det var i sin tid Darwin som satte opp fødselstall som kriterium på livsdyktige samfunn. Ikke minst i USA har det stått stor strid om darwinismen. Et pussig trekk i den forbindelse er at det er de mest religiøse som viser seg å få flest barn. Evelyn L. Lehrer ved University of Illinois har lagt fram data som tyder på at kristne par i Sørstatene i gjennomsnitt får et halvt barn mer enn ikke-kristne; der to ikke-kristne får fire barn, får to kristne par fem barn.

Europeernes svake familiemoral og sviktende reproduksjon er en av muslimenes anklagepunkter mot vår sivilisasjon, ved siden av anklagene om ensidig materialisme. Ph. D. Siraj Islam Mufti uttrykte kritikken slik, i en uttalelse som for noen år siden var utlagt på IslamOnline: "Vestens problemer har sin rot i en gudløs sekularisering, og en assosiert ateisme, som har ledet til krass materialisme, hedonisme og et forfall i holdninger til moral og natur. Det har forårsaket store samfunnsproblemer, og fremmet disintegrasjon, noe som er særlig tydelig i vitale institusjoner som familien. Fraværet av etisk og moralsk opplæring er grunnen til at Vesten lider av dekadanse, med en konstant økning av kriminalitet og narkotikabruk, ungdomsavvik, vold, seksuell utnyttning og misbruk, ved siden av en ustyrlig rasisme. Det skal innrømmes at muslimske samfunn lider av store problemer knyttet til økonomisk og politisk lederskap, men deres familieinstitusjon er sterk og de har lange tradisjoner som opprettholdes av moskeer og religiøse skoler."

Det kan være grunn til å se alvorlig på denne type kritikk, uten at det behøver å føre til noen idealisering av muslimske familietradisjoner. Vi kan på vår side komme med atskillig kritikk både av politisk-økonomisk ineffektivitet i mange muslimske land og av tvangsgifte og kjønnslemlestelse, der det forekommer. Vi kan med god grunn hevde at mye ved muslimske tradisjoner er dysfunksjonelt.

For egen del vil jeg her skyte inn at jeg har fått framføre denne kritikken over Al Jazeera.net, i kombinasjon med kritikk av dagens vestlige samfunn. Jeg skrev der at både den vestlige og den orientalske kulturen var dysfunksjonelle, men at de var dysfunksjonelle på til dels forskjellige felter og at vi derfor kunne ha noe å lære av hverandre.

Den økologiske utfordring

Den store utfordringen framover blir ikke hvordan talspersoner for en muslimsk og en vestlig sivilisasjon forholder seg til hverandre, men hvordan de begge klarer å forholde seg til den økologiske utfordring som vi står overfor.

Foreløpig har vi bare diskutert dette som en utfordring med forurensing og klimaendring.

Det var dette FN-panelet kunne gi en samlet forskeroppslutning om. Men de økologiske forstyrrelsene går etter alt å dømme langt videre og gjelder vårt overforbruk av ressurser som i praksis ikke er fornybare. Det tok hundre til tohundreogfemti millioner år å utvikle den Nordsjøoljen som vår generasjon mener å ha rett til å brenne opp i løpet av vår levealder.

Beregninger går ut på at menneskene allerede i dag forbruker mer enn naturen kan reprodusere, og at vi ville trenge 1,2 jordkloder hvis vi skulle holde oppe den nåværende konsumpsjon over lengre tid. Dette tallet er basert på opplysninger fra WWF-utredningen ”*Living Planet Report 2004*”, der det ble sagt at i 2001 la hver person i gjennomsnitt beslag på 2,2 hektar land, noe som tilsvarte 23 pst mer enn biokapasiteten på vår klode. Og denne konsumpsjonen var ikke jevnt fordelt. Hver nordmann kunne legge beslag på 6.1 hektar. Det ble videre sagt at hvis alle skulle hatt en norsk levestandard fra begynnelsen av 2000-talet, ville vi trenge mellom tre og fire kloder; med en amerikansk levestandard måtte vi på sikt ha kunnet disponere enda flere planeter.

I en verden med for mange konsumenter i forhold til ressursgrunnet, vil vi stå overfor radikale krav til nyorientering. Ikke bare i forhold til den enkeltes livsvaner, men også i forhold til innarbeidete politiske og økonomiske systemer, og i forhold til sivilisasjonsformende trossystemer. Enten må noen kunne overbevise om at de fortjener flere ressurser enn andre, og være villig til å forsvare et slikt prinsipp med våpenmakt. Eller vi må komme fram til ordninger for sanksjonerte rasjoneringsystemer, både når det gjelder forbruk og forbrukere.

En rasjonering av forskjellige folks rett til forbruk og fødsler kan virke fremmed som ramme for kristen forkynnelse. Men ikke verre enn at det teoretisk kunne forenes: Etter hvert som mennesket har fått mer myndighet, er det også blitt stilt overfor flere ødeleggende livsvalg. Også et samvittighetsforankret ønske om å berge alt spirende liv, kunne ses som en del av vår medfødte begrensning som delvis forstående, vår arvesynd som mennesker. Her kan det settes opp en naturforanket etikk over den enkeltes samvittighet; noe som burde være lettere å forene med en katolsk enn med en protestantisk teologi.

Hvordan muslimer eventuelt skulle tilpasse sin forkynnelse til en økologisk forsvarlig tilpasning, vil jeg ikke ha alt for konkrete meninger om. Men Koranen er rik på forskjellige normer som er ment å dekke forskjellige livsforhold.

Den type trossystem som vil komme i det største dilemmaet, stilt overfor den økologiske utfordringen, vil etter alt å dømme bli den liberale tro på individets frihet som et udiskutabelt og øverste verdikompleks. Innenfor slike rammene kan det bli vanskelig å finne motiverende prinsipper enten for omfattende rasjonering eller for offensiv krig om knappe ressurser.

Så langt har liberalerne klart å bevare sin ideologiske dominans, ikke minst gjennom en egenlegitimering som alternativet til totalitære politiske trusler, i senere tid også sett som

alternativet til militante fundamentalister. Huntingtons fjerde punkt kunne her trekkes fram. Men dette er neppe en frontforståelse som i lengden vil vise seg særlig dekkende.

Avslutningsvis kunne det være grunn til å nevne den indisk- amerikanske katolikken Dinesh D'Souzas diagnose av muslimsk militarisme. I sin bok fra 2007, *The Enemy at Home. The Cultural Left and its Responsibility for 9/11*, framholder han at det er de kulturliberales framstøt som har provosert mange muslimer i en radikal retning. Konservative kristne amerikaner og moderate muslimer kunne derimot ha mulighet til å finne fram til mye felles.

I en verden der økologien blir den stor utfordringen, kan vi komme til å oppleve både nye motsetninger og nye allianser.